

UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL TEOLOGIE

Rezumatul lucrării de doctorat:

**RAPORTUL DINTRE MORALA BIBLICĂ ȘI
MORALA CORANICĂ**
ISTORIE. CONVERGENȚE. AGLUTINĂRI

Conducător de doctorat:

Arhiepiscop prof. univ. dr. habil. Irineu POP

Autor:

Oliviu-Petru BOTOI

Alba Iulia
2019

Cuprinsul rezumatului lucrării

Cuvintele cheie ale lucrării	3
Introducere generală în tema lucrării	3
Încadrarea lucrării într-un domeniu tematic.....	5
Scopul și obiectivele generale ale lucrării.....	7
Stadiul cercetării.....	9
Metodologia de cercetare	11
Limitele cercetării.....	12
Prezentarea succintă a capitolelor lucrării.....	13
Prezentarea cuprinsului lucrării (în extenso).....	21
Bibliografie selectivă	26

Cuvintele cheie ale lucrării

Cuvinte-cheie: *morală, religie, Biblie, Coran, creștinism, ortodoxie, Iisus Hristos – model moral, Mahomed, (proto) islam, Evanghelie, Sharia, porunci, legi, hermeneutică, exegeză Europa, Orientul Apropiat și Mijlociu, etică universală, dialog*

Introducere generală în tema lucrării

În contextul religios-moral al începutului mileniului al treilea, credința trece printr-o criză marcată de pretențiile umanismului secular și de tezele filosofiei ateiste. Procesul globalizării și fenomenele migraționiste de masă provoacă mutații în sfera identității religioase și, astfel, sunt uitate rădăcinile tradiției, generându-se un cosmopolitism religios universal. Ciocnirea civilizațiilor (Samuel Huntington) este un proces în plină desfășurare care încearcă să fie ameliorat pe calea dialogului interreligios ideologizat. Istoria omenirii și experiența vieții au demonstrat faptul că umanitatea nu poate fi lipsită de factorul religios, care îi oferă un sens existențial și îi propune un set de valori integrate într-un sistem moral de natură revelată. De cele mai multe ori, acțiunile umane de orice fel atrag după sine efecte ce sunt evaluate după valoarea lor morală. Comportamentul uman și raporturile inter-umane devin aspectele care definesc structura unei societăți bazate de principii și valori etice. Religia a început să fie exploatată din prisma unei contribuții la etica socială și la stabilirea păcii, dreptății și bunăstării în lume.

Dimensiunea religioasă a globalizării implică odată cu sine și o dimensiune morală. Inițierea și implementarea unui concept de etică planetară/globală (Hans Küng) ridică mari probleme în raporturile dintre religii. Extragerea unor principii generale din morala religiilor lumii naște un relativism moral, accentuarea unor dimensiuni

religioase specifice unui anumit sistem etic în defavoarea altuia atrage conflicte interreligioase, ignorarea moralei religioase și promovarea unei etici seculare relativizează categoric axiologia, iar cultivarea unei religii civile se transformă într-o ideologie politică a eticului corect. În acest fel, avatarurile moralei sociale nu vor avea capacitatea de a menține într-o ordine morală o nouă ordine mondială. Din punctul de vedere al teologiei ortodoxe, morala nu se epuizează în formalismul etic social, ci se împlinește doar prin desăvârșirea persoanei și prin lucrarea virtuților ca act al nevoinței (Ierótheos Vlachos).

Ținând seama de situația demografică a Europei creștine îmbătrânite și de asaltul migraționist al popoarelor orientale islamice către Europa, am considerat că este cât se poate de utilă și de actuală tratarea unui subiect legat de sistemul moral creștin și sistemul moral islamic. Acest demers este întărit și de faptul că cele două mari religii monoteiste înregistrează cel mai mare număr de adepți, creștinii reprezentând aproximativ 32%, iar musulmanii aproximativ 25%, din populația planetei. Creștinismul și morala creștină au construit o cultură și o civilizație nouă, bazate pe virtutea iubirii, care au caracterizat continentul european și cel american. Islamul, de asemenea, a cucerit o parte importantă a Orientului Apropiat și Mijlociu și partea nordică a continentului african, devenind o religie a puterii și a supunerii.

Evaluarea generală a celor două sisteme morale implică un demers de amploare și cu numeroase investigații metodologice asupra tuturor aspectelor care compun structura unei religii. Atenția noastră s-a îndreptat asupra textului sfânt și revelat care stă la baza moralei religioase și care devine continuu o sursă hermeneutică la care omul contemporan se raportează constant. Cartea este cea care fixează Cuvântul revelat, iar omul trebuie să caute cuvântul revelat acolo unde se află (Andrei Scrima), stabilindu-se astfel o interacțiune între carte și persoană. Mai mult, cartea este cea care unește, dintr-un anumit punct de vedere, cele trei religii monoteiste, supranumite „religii ale

Cărții”, în teologia islamică. În calitatea ei de obiect al unei referințe fundamentale, cartea îi unește pe oameni, dar „deschiderea ei” și căutarea sensurilor provoacă multiple dezbinări și naște interpretări. Pentru a oferi unitate și sens dogmatic, Cartea sacră este strâns legată de contextul și actul logofaniei și de persoana celui care a primit descoperirea și care devine întemeietor al re-ligiei.

Având în vedere cele două religii și cărțile sfinte ale fiecăreia dintre acestea, anume Biblia și Coranul, pentru a prezenta teologia morală încă de la sursele ei și până în prezent, am tratat în această lucrare, teoretic și prin exemple concrete, conceptele de „morală biblică” și de „morală coranică”. Cele două sintagme apar în bibliografia ultimilor 50 de ani, de când, așa cum spuneam, putem vorbi despre o accentuare a dimensiunii morale a religiei și despre nevoia unei certitudini care să îndreptățească orice acțiune morală a omului. Astfel, omul prin intermediul cărții sfinte simte că este îndrumat, *hic et nunc*, de către Dumnezeu, în acțiunile sale morale și nu numai.

Încadrarea lucrării într-un domeniu tematic

Lucrarea de față a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale de Teologie a Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, sub coordonarea Părintelui Arhiepiscop prof. univ. dr. habil. Irineu Pop, specializat în Teologie morală ortodoxă, Etică socială și Bioetică creștină. În cea mai mare parte, lucrarea se încadrează în domeniul teologiei morale, dar are un caracter pluridisciplinar, integrând și utilizând noțiuni aparținând de istoria și filozofia religiilor, de studiile biblice, de istoria bisericească universală și chiar de patrologie.

Lucrarea se remarcă printr-un conținut moral al bibliografiei cercetate în vederea elaborării acesteia. Am folosit numeroase surse bibliografice aparținând unor teologi moralști din mediul occidental: Philippe Bordeyne, Allain Thomasset, William Spohn, Geneviève

Medevielle, Denis Müller și alții. Toți acești teologi sunt legați de apartenența la Asociația Teologilor pentru Studiul Moralei (ATEM) și de colaborarea din cadrul Institutului Catolic din Paris, acolo unde am avut privilegiul de a efectua un stagiul de documentare bibliografică (2014) și unde i-am întâlnit pe doi dintre profesorii amintiți mai sus. De asemenea, simpatia lor pentru tradiția ortodoxă răsăriteană și apuseană, precum și explorarea bibliografiei patristice ne-a determinat să adoptăm terminologia teologică și să nu manifestăm o atitudine critică față de aceasta.

Conceptul de morală biblică, destul de rar întâlnit în bibliografia ortodoxă, nu este un produs insolit în peisajul teologic ortodox. Puternic ancorată în tradiția Bisericii și pe centralitatea persoanei Mântuitorului Iisus Hristos, Cuvântul Cel din veci al Tatălui, Logosul divin, morala biblică ar putea anula efectele „pseudomorfozei spiritului biblic” (John Breck) din teologia ortodoxă, printr-o ocolire a metodelor și scopurilor hermeneutice și exegetice ale Apusului. Dacă în ceea ce privește conținutul teologiei morale, disciplină teologică de sine stătătoare, cu o vechime de doar 200 de ani (până atunci era văzută ca parte practică a teologiei dogmelor), au fost preluate numeroase aspecte de ordin filosofic și psihologic în morala ortodoxă, cu atât mai mult avem acum argumentele de a ne apropia, ca demers metodologic, de orientarea patristică și liturgică a moralei creștine occidentale, despre care am vorbit mai înainte. Același lucru poate fi spus și despre studiile biblice, care ar trebui să renunțe la metodele raționalismului protestant și să se reorienteze către hermeneutica patristică.

Cu toate că sintagma de „morală biblică” nu sună familiar în teologia academică ortodoxă, există astfel de împărțiri și categorisiri similare la teologi de renume ai lumii ortodoxe. Spre exemplu, Christos Yannaras operează constant cu concepte precum: morala libertății, morala liturgică, morala împărătească, morala preoțească, morala profetică, morala artei liturgice. Or, astfel, morala biblică nu

reprezintă altceva decât ce ar putea reprezenta morala creștină, dar, bineînțeles, într-o abordare bazată exclusiv pe textele, contextele și pretextele scripturistice. Oricum am încerca să operăm cu conceptele teologice în sfera moralei ortodoxe, aceasta este reprezentată plenar de persoana divino-umană a Mântuitorului Iisus Hristos, modelul moral desăvârșit. Însă, având în vedere specificul lucrării, raportul dintre Biblie și Coran din punct de vedere al teologiei morale, lucrurile au nevoie de o ordine terminologică similară, deoarece în islam, Mahomed nu poate reprezenta modelul moral, cel puțin așa considerăm noi, dar și teologia islamică, iar atunci Coranul devine un fel de substitut hristologic, în raportul lui cu creștinismul. Mai mult decât atât, lucrarea abordează și istoria și geneza islamului, întâlnirea și legăturile protoislamului cu creștinismul, precum și aglutinările și mutațiile care s-au produs în timp sau în contextele specifice ale epocii, cu privire la textul Coranului.

Scopul și obiectivele generale ale lucrării

În contextul european contemporan, caracterizat de o întâlnire inevitabilă între valorile etice creștine și cele islamice, lucrarea de față are drept scop prezentarea obiectivă a raportului dintre morala biblică și morala coranică, prin sublinierea aspectului istoric al genezei și evoluției islamului și al interacțiunii dintre acesta și creștinismul secolului al VII-lea, în toate formele lui ortodoxe și eterodoxe. De asemenea, scopul lucrării este și acela de a surprinde caracterul universal al moralei biblice, atât ca sinteză a revelației scripturistice anterioare, cât și ca sursă pentru alte forme religioase posterioare (Coranul), dar și ca filozofie de viață pentru toate timpurile viitoare.

Primul obiectiv al lucrării constă în expunerea diacronică a raportului dintre Biblie și Coran ca surse ale acțiunii morale, incluzând observații relevante legate de cele două mari religii în interacțiunea și convergențele lor istorice și elemente de teologie a textului sacru.

Acest obiectiv presupune și sintetizarea argumentelor în favoarea moralei religioase și a raportului dintre morală și scriitură. Acțiunea morală ar trebui să aibă germeii unei dezvoltări pragmatice în textul scripturistic ca reflecție asupra cuvântului dumnezeiesc sau ca mesaj divin către umanitate.

Un alt obiectiv este acela de a realiza o succintă comparație între „întemeietorii” celor două religii, creștinismul și islamul, și accentuarea profilului religios-moral al acestora. În calitate de „garanți” sau „agenți” ai revelației, ei sunt cei care pot oferi principiile hermeneutice fundamentale pentru înțelegerea textului sacru. Iisus Hristos este El Însuși întruparea Cuvântului lui Dumnezeu în istorie și Biblia se împlinește doar prin persoana Lui și în duhul tradiției și a Bisericii care a conservat-o, i-a oferit forma actuală și o proclamă de-a lungul veacurilor ca măsură și normă de viață. În viața lui Mahomed însă, există mai multe evenimente și acțiuni morale care nu pot fi susținute prin textul Coranului sau care nu se pot justifica în niciun fel din punct de vedere etic.

Alt obiectiv general al lucrării dorește să demonstreze limpede cum textul biblic, în diferite forme aparținând tradițiilor creștine canonice sau mai puțin canonice, a influențat categoric textul coranic. De asemenea, aici se va observa și influența exercitată de evrei și de mesajul etico-juridic al Vechiului Testament. Apocriifele noutestamentare reprezintă o altă sursă de inspirație pentru profetul Mahomed, la care apelează prin intermediul mai multor personaje din anturajul său.

Un alt obiectiv al lucrării de față constă în acela al integralismului teologic sau al teologiei integratoare. Teologia scolastică a produs adevărate fracturi în studiul teologic, înaintând pe nișe separate care oferă o perspectivă fragmentară asupra theo-logiei. Atât pentru înțelegerea autentică a învățaturii creștine în ansamblul ei, cât mai degrabă pentru învățământul teologic, acest demers este cât se poate de binevenit și extrem de util. De bună seamă că demersul se

poate înscrie și pe linia reînnoirii teologiei în duhul patristic, având în vedere faptul că marile opere ale Sfinților Părinți și ale scriitorilor bisericești aveau o dimensiune teologică integrală.

Scopul și obiectivele lucrării nu se epuizează în atingerea unor simple concepte tot mai prezente în lumea academică, anume interdisciplinaritatea și transversalitatea, ci își propune mai degrabă „crearea unor punți” între disciplinele teologice universitare sau între modurile fragmentare de înțelegere teologică. Considerăm că introducerile disciplinelor teologice nu ar trebui să găsească o serie de argumente care să ofere, cel puțin la modul formal, suportul pentru a fi autointitulate fiecare în parte „regine ale științelor teologice” sau cu alte sintagme asemănătoare. Este mult mai binevenită o abordare integrativă care ar spori viziunea generală asupra teologiei în ansamblul ei. Metoda expozițivă patristică uzitează din plin, în mod natural și spontan, de acest echilibru tematic și omogen al theologisirii.

Stadiul cercetării

Expunerea raportului dintre valorile morale ale creștinismului și ale islamului s-a realizat încă din perioada patristică, începând cu secolele VIII-IX și următoarele, când încă islamul era privit mai degrabă ca o erezie sau ca o sectă iudeo-creștină, decât ca o nouă religie. Având în vedere centralitatea Coranului în islam, au fost elaborate tratate apologetice împotriva acestei cărți care diminuau rolul mesianic și soteriologic al Mântuitorului Iisus Hristos. Sfinții Isaac Sir(ian)ul și Ioan Damaschin au trăit în spațiul în care s-a născut și s-a dezvoltat islamul. Primul, din câte cunoaștem, nu a conștientizat islamul deoarece era încă la un stadiu incipient, de aceea nu dezvoltă apologii anti-islamice, însă a lăsat o influență mare în mistica islamică. Al doilea, a atacat pertinent doctrina islamică în diferite scrieri, dat

fiind faptul că deja spre sfârșitul secolului al VII-lea și începutul celui de-al VIII-lea, islamul fusese destul de răspândit în spațiul oriental.

O atenție deosebită pentru morala islamică a fost acordată de o întreagă pleiadă de cercetători din spațiul occidental. O parte dintre aceștia s-au oprit și asupra valorii morale a Coranului, realizând comparații cu textul Sfintei Scripturi. Cele mai bune introduceri în textul Coranului aparțin lui Richard Bell (continuat de ucenicul său William Montgomery Watt) și Régis Blachère. Tot pe această linie critică, însă fără teze eminentemente creștine, se pot înscrie și Denise Masson, Jacqueline Chabbi, Alfred Louis le Premare, Roger Arnaldez, François Jourdain, Jean-Luc Monneret, Henri Michaud, Mohammad Abdallah Draz, Mohammad Ali Amir-Moezi și alții. Unul dintre marii teologi care s-au aplecat mult asupra acestei teme este părintele Jacques Jomier, iar în ultimii zece ani și Joachim Gnilka, Edouard-Marie Gallez, Maurice Borrmans și alții.

În spațiul românesc cercetările cu privire la morala coranică și la raportul ei cu morala biblică sunt destul de restrânse. Nu putem vorbi în sensul deplin al cuvântului despre o tradiție de cercetare a islamului, cu atât mai puțin a Coranului și a preceptelor sale de ordin moral. Totuși, datorită contextului istoric în care s-au aflat românii în secolele XIV-XVII, fiind sub iminența pericolului otoman, se poate vorbi despre o analiză critică a „legii lui Maomet”. Cronicarii moldoveni (Macarie, Eftimie, Azarie, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Radu Greceanu) amendau în scrierile lor numeroasele aspecte negative ale mahomedanilor care asupreau poporul român. Sfântul Antim Ivireanul, mitropolit al Țării Românești la începutul secolului al XVIII-lea, un mare cărturar și predicator, care a editat numeroase cărți bisericești și omiletice, îi descria astfel pe mahomedani: „Norii ce negresc văzduhul, fulgerile ce orbesc ochii, tunetele ce înfricoșază toată inima vitează sânt întâmplările cele de multe felii, neașteptate pagube, înfricoșările vrăjmașilor, supărările, necazurile ce ne vin de la cei din afară, jafurile, robiile, dările grele și

nesuferite carele le lasă Dumnezeu și ne încungiuă, pentru ca să cunoască credința noastră și să ne vază răbdarea”.

Prima lucrare de islamologie românească este considerată opera enciclopedistului Dimitrie Cantemir, *De muhammedana religione, deque politico musulmanae gentis regimine (Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane)*. Chiar dacă nu era teolog de formație, Cantemir surprinde câteva elemente surprinzătoare pentru perioada respectivă: Mahomed este considerat un profet fals, iar o serie de învățături și relatări coranice sunt „furate din Scripturile noastre”. Ienăchiță Văcărescu scrie prima lucrare critică la adresa islamului în limba română. Este vorba despre *Istorie a preaputernicilor împărați othomani* în care afirmă despre Coran că este „o compilație a tuturor scrierilor sfinte de care profetul Muhammad ar fi luat cunoștință de la evrei și de la creștini, în timpul călătoriilor lui în Palestina și în alte părți”. Cercetările se deschid mai mult odată cu înființarea catedrei de arabistică a Universității București, unde o parte dintre profesori au abordat problematica Coranului și a sistemului moral al religiei islamice. O parte dintre numele celor care au realizat scurte cercetări asupra problematicii moralei în Coran sunt amintite în teză.

Metodologia de cercetare

Având în vedere caracterul interdisciplinar al lucrării de față, în metodologia de cercetare am uzitat de mai multe metode științifice pentru a putea ajunge la obiectivele propuse în elaborarea tezei. Metodologia cercetării a presupus numeroase lecturi paralele ale textelor biblice și coranice și asumarea unei sinteze teologice legată de noțiunile de natură morală. De asemenea, am recurs și la o abordare istorico-critică pentru a înțelege ce reprezenta islamul la începuturile sale și ce reprezintă acesta în zilele noastre. Fără acest demers metodologic diacronic, este destul de greu de convins omul secolului

al XXI de faptul că islamul reprezintă o formă de erezie pseudo-creștină și că ulterior s-a transformat într-o religie ce a preluat masiv elemente iudeo-creștine pe care le-a metamorfozat într-o manieră personală în funcție de contextele istorice pe care le-a traversat.

În acest scop am utilizat *metoda comparativă* pentru a realiza un paralelism între morala coranică și cea biblică, precum și între reperatele bibliografiei islamice și ale celei creștine. Chiar și în cadrul bibliografiei creștine au fost realizate comparații între tradițiile ortodoxă, catolică și protestantă. *Metoda istorico-critică* ne-a ajutat să trasăm parcursul istoric al celor două mari religii, precum și evoluția interacțiunilor dintre acestea, și impactul pe care l-au avut în societățile Orientului și ale Occidentului. În vederea enunțării unor puncte de vedere referitoare la subiectul tratat, am uzitat *metoda analitico-sintetică*, urmare a lecturării unor surse bibliografice diferite, aparținând unor autori diferiți și din medii diferite, cu precizarea locului de unde a fost preluată ideea.

Limitele cercetării

Una dintre limitele cercetării o constituie necunoașterea limbii eline clasice și a limbii arabe. Limba greacă veche oferă accesul nemijlocit la operele Sfinților Părinți ai Bisericii și posibilitatea unui studiu amănunțit, teologico-lingvistic, asupra termenilor specifici avuți în vedere pentru cercetarea de față. Cu toate acestea, coerența teologică a lucrării nu este pusă în pericol având în vedere cercetarea surselor patristice traduse în limba franceză (colecția *Sources chrétiennes*) și expunerea lor bilingvă. În acest sens, cunoștințele de bază ale limbii eline ne-au ajutat la identificarea unor termeni și a unor noțiuni de ordin teologic care au avansat cursivitatea argumentării și a prezentării tezei și a argumentelor enunțate. Totuși, vasta bibliografie patristică referitoare la tema cercetată și cea din primele secole ale Bisericii au făcut ca referințele la gândirea și modul de raportare al

Sfinților Părinți asupra temei enunțate să fie unul fragmentar și neunitar din punct de vedere diacronic.

Necunoașterea limbii arabe, esențială pentru studiul Coranului, nu poate oferi întrutotul o perspectivă obiectivă asupra temei. Cu toate că au fost utilizate în demersul nostru multe resurse bibliografice ale islamologilor, ale orientaliștilor, ale cercetătorilor teologi de renume în domeniu din spațiul occidental, totuși nu putem avea pretenția unei tratări exhaustive și obiective asupra raportului dintre morala biblică și morala coranică. În plus, ipotezele identificate în bibliografia străină (de limbă franceză în majoritate, dar și engleză, italiană și germană) sunt situate de o parte sau de alta a inițierii și susținerii unui dialog între creștini și musulmani. Argumentul nostru în tratarea temei, cu această limită asumată, constă în faptul că mesajul moral al Coranului, în generalitatea lui, nu are nevoie neapărat de o analiză filologică, iar bibliografia de specialitate aparținând unor teologi musulmani din spațiul occidental sau din Orientul Apropiat ne poate oferi o viziune fidelă a teologiei islamice cu privire la morală și la aspectele etice ale Coranului.

Prezentarea succintă a capitolelor lucrării

Primul capitol al lucrării, intitulat *Biblia și Coranul – surse ale acțiunii morale*, ne prezintă câteva dintre trăsăturile specifice religiei creștine și religiei islamice, denumite în unele accepțiuni teologice „religii ale cărții”, și subliniază importanța cărții sfinte ca sursă a reflecției și a acțiunii morale, fundamentându-ne demersul pe conceptele de „morală biblică” și „morală coranică”, enunțate în titlul tezei. Capitolul a ținut mult seama de istoria genezei cărții Coran în contextul plurireligios oriental al secolului al VII-lea și a prezentat perspectiva hermeneutică cu accente morale a celor două cărți sfinte.

Prima parte a capitolului a argumentat din punct de vedere teologic legătura dintre religie și morală, precum și necesitatea

categorică a afirmării moralei religioase. Prezentarea contextului istoric al genezei protoislamului ne-a deschis înțelegerea asupra unuia dintre obiectivele lucrării, acela de a demonstra influența pe care a exercitat-o creștinismul asupra islamului și asupra lui Mahomed și, implicit, în acest fel, asupra conținutului textului coranic. Un aspect inedit al capitolului constă în prezentarea iudeo-nazareismului văzut ca un islam *avant-la-lettre*.

Având în vedere structura limbajului biblic și capacitățile umanului în receptarea unui mesaj divin care de cele mai multe ori se prezintă în formă articulată scrisă și ținând seama de diferențele antropologice dintre teologia ortodoxă și cea islamică, am tratat câteva elemente de teologie a textului sacru, din perspectivă patristică. În acest sens, am arătat dimensiunea hristologică a Sfintei Scripturi și universalitatea Cuvântului lui Dumnezeu întrupat și am respins argumentat dogma musulmană cu privire la originea limbii, în general, și a limbii arabe, în mod special. Perspectivile diferite asupra limbajului uman conduc spre o divergență de ordin moral în ceea ce privește interacțiunea dintre oameni și acțiunea lor morală în baza poruncilor divine.

Ultima parte a capitolului a tratat pe larg conceptele de morală biblică și morală coranică. Înțelegând raportul dintre scriptură și morală atât în creștinism, cât și în islam, am recurs la prezentarea perspectivei hermeneutice a textului din punct de vedere moral. Am constatat mari diferențe între cele două tradiții religioase în interacțiunea credinciosului cu textul revelat. Trăirea Bibliei în duhul Bisericii și posibilitățile de lectură cu accente morale se situează exact la polul opus față de ascultarea recitativă a Coranului și aplicarea normativă a Shariei. Am putea spune că Biblia deschide un dialog între om și Dumnezeu în vederea unor acțiuni morale sfințitoare, pe când Coranul propune omului un set de norme juridice asupra cărora nu poate reflecta din punct de vedere moral, iar exercițiul hermeneutic nu este deschis decât interpretărilor Shariei.

Capitolul al doilea, „Logofania inaugurală” și modelul religios-moral al „întemeietorului”, a expus profilul religios-moral al Mântuitorului nostru Iisus Hristos și profilul religios-moral al lui Mahomed, profetul islamului. Am putut observa faptul că Iisus Hristos este Dumnezeu-Omul întrupat în istorie pentru mântuirea lumii și se identifică cu Cuvântul Cel din veci al Tatălui, cu Logosul divin, prin care toate s-au făcut. Cu alte cuvinte, Logosul are o valoare universală și copleșește sistemele teologice ca forme conceptuale de articulare a teologiei.

Pe de o parte, Iisus Hristos este, în esență, Cuvântul lui Dumnezeu și Sfânta Scriptură se desăvârșește prin El. Astfel, credinciosul poate trăi cu adevărat Biblia din punct de vedere moral, trăind viața sacramentală a Bisericii lui Hristos și fiind un mădular viu și activ al Trupului Său tainic. Pe de altă parte, Iisus Hristos este modelul desăvârșirii morale, El este modelul după care ne coordonăm viața și acțiunile și modelul pe care Îl urmăm în lucrarea virtuților. Cuvântul Său este același cu persoana Sa și El Se identifică prin cuvintele Sale și ne cheamă ca pe toți cei pe care i-a întâlnit și le-a vorbit, să urmăm Calea, Adevărul și Viața.

În ceea ce privește profilul biografic al profetului Mahomed, am insistat mai mult asupra datelor biografice de ordin istoric, având în vedere faptul că el nu poate fi comparat cu Mântuitorul Iisus Hristos și nu poate fi prezentat un raport de similitudine între cei doi. Chiar și în Coran, Iisus este considerat un profet la fel ca și Mahomed și apare chiar de mai multe ori decât acesta. Rolul lui Mahomed în soteriologia islamică este redus la minimum, însă musulmanii se raportează la el cu deosebită evlavie fiind cel care a primit revelația ultimă a cărții și care devine interpretul prin excelență al cuvintelor sacre. Am încercat să evidențiem legăturile profetului cu lumea creștină și cu personajele istorice care l-au influențat.

În capitolul al treilea, *Paradigma moralei în textul biblic și în textul coranic*, sunt identificate elementele de teologie morală

specifice Bibliei cu cele ale teologiei morale islamice regăsite în textul Coranului. Așa cum se argumentează în primul capitol, textul Coranului a preluat și numeroase surse iudaice, motiv pentru care legea morală a Vechiului Testament, care se poate rezuma la cele zece porunci, se poate găsi și identifica lesne și în textul Coranului. Mai mult decât atât, stilul de expunere al Coranului este cât se poate de apropiat de cel vechitestamentar.

Am tratat comparativ raportul dintre morala mozaică și creștinism și raportul dintre morala mozaică și islam. Cu toate că cele zece porunci pot fi identificate în textul coranic, valoarea morală a acestora este diminuată sau reorientată spre o nouă formă de acțiune umană care își pierde mult din autenticitatea ei. Teologia islamică face uneori eforturi mari de interpretare coranică sau, deseori, recurge la forțări hermeneutice pentru a-și putea susține și fundamenta prin Coran principiile teologiei oficializate și politizate. Lectura Coranului provoacă mari confuzii pentru lectorul care nu cunoaște reperele de teologie islamică.

În ceea ce privește legătura dintre Coran și Noul Testament sau legea morală a Noului Testament, menționăm faptul că Iisus Hristos este de multe ori prezentat în paginile Coranului drept un model moral, alături de mama sa Maria. Evenimentele coranice din viața lui Iisus sunt marcate de apocrifele creștine (eterodoxe) care circulau în vremea lui Mahomed în spațiul oriental. Imaginile coranice referitoare la portretul lui Iisus Hristos îl prezintă în demnitatea Sa de Mesia, de Profet, de Semn divin și de Cuvânt al lui Dumnezeu.

Exegezele coranice propun variante prin care este diminuată imaginea lui Iisus în Coran, reducându-L la un simplu profet, în pofida textelor coranice evidente care afirmă altceva. Coranul nu face altceva decât să apocrifeze morala creștină și să schimbe noimele ei spre alte sensuri evaluate de Mahomed și de califii islamului ca fiind potrivite pentru viața socială a comunităților de musulmani.

Al patrulea capitol, *Convergențe și divergențe între morala biblică și morala coranică*, expune o sinteză a celor mai importante aspecte morale biblice și coranice, în raport cu Dumnezeu și în raport cu lumea și cu semenii. Pe lângă prezentarea comparativă a noțiunii binelui moral, a harului, credinței și faptelor bune, s-a insistat asupra „stâlpilor islamului”, a sfaturilor evanghelice și a instituției familiei din punctul de vedere al moralei biblice și coranice. Acestea reprezintă cele mai des întâlnite probleme care generează discuții și polemici deoarece pun în prim plan omul și interacțiunile lui sociale. Stâlpii islamului reprezintă forme rigoriste și legaliste care sunt obligatorii pentru orice musulman și care, din punctul nostru de vedere, nu au capacitatea de a-l transforma pe om și de a-l face mai bun. Viziunea coranică asupra stâlpilor islamului nu este întocmai cum se prezintă în variantele teologice. Astfel putem afirma că există o fractură între preceptele Coranului și moralitatea lumii islamice al cărei ritm spiritual este reglat mai degrabă de *sharia* decât de cartea sfântă și revelată a mahomedanilor.

Chiar dacă în Coran sau chiar în practica musulmană timpurie putem întâlni atitudini similare creștinismului cu privire la sărăcia de bună voie, la feciorie sau celibat, în islamul clasic acestea nu caracterizează teologia sau practica morală. Milostenia a căpătat alte valențe în islam, fie unele pur formale care țin de latura cultică, fie unele strict juridice, favorabile islamului politizat și din care pot fi finanțate chiar acțiuni armate împotriva umanității. Am arătat mai multe argumente ale celibatului sau ale unui posibil „monahism islamic”, însă acestea sunt ignorate, în ciuda evidenței lor, sau chiar sunt reinterpretate în accepțiuni care devin ostile oricărei forme de asceză sau de altruism în spirit creștin.

Dincolo de înțelegerea culturii orientale cu tot ceea ce presupune aceasta, viața familială a musulmanilor se diferențiază mult față de cea a familiei creștine autentice. Coranul moștenește și o viziune marcată de dragostea specifică creștinilor, în ceea ce privește

legătura dintre bărbat și femeie, dar rămâne predominantă o atitudine personală a profetului față de sexualitate și față de poligamie, care era încă de dinainte specifică lumii arabe. În ciuda unei influențe a Bibliei asupra Coranului, din punct de vedere moral, morala coranică se detașează de valorile biblice și își construiește propriul sistem etic, bazat pe interpretările lui Mahomed și ale marilor teologi islamici care au alcătuit legea morală islamică. Astfel, după cum s-a observat în cele prezentate, în islam, femeia are un statut mult inferior bărbatului, iar bărbatul are alibi de ordin etic, bazați pe legea islamică, pentru a abuza în raportul său cu soția sau cu soțiile sale.

Morala islamică a fost atacată vehement de mai mulți Părinți ai Bisericii creștine și de alți scriitori creștini, urmare a întâlnirii acestora cu autoritățile opresive musulmane și din cauza prozelitismului războinic al islamului asupra populațiilor cucerite. Am putut observa faptul că Sfântul Ioan Damaschin este foarte dur cu tot ceea ce propune „erezia ismaeliților” și îl acuză categoric pe Mahomed de imoralitate și șarlatanerie. Am ales și alte două personaje care vorbesc despre morala islamică, Teodor Abū Qurra și Manuel al II-lea Paleologul. Primul reprezintă teologia ortodoxă de limbă siriacă și chiar arabă, iar al doilea reprezintă o dinastie regală bizantină care a dus o luptă defensivă în fața atacului islamic.

Teodor Abū Qurra a trăit în mijlocul musulmanilor și a fost contemporanul unor evenimente delicate din istoria creștinismului (perioada iconoclastă). Teologul sirian observă comportamentul moral al musulmanilor și reușește să închege o operă teologică cât se poate de obiectivă și bine documentată care ne ajută astăzi să înțelegem contextul epocii de atunci. Abū Qurra insistă asupra caracterului de religie adevărată atribuit creștinismului, evidențind morala naturală și divină a creștinilor. Manuel al II-lea afirmă limpede faptul că tot ceea ce poate exista bun și moral în paginile Coranului reprezintă influențe din creștinism și iudaism, iar tot ceea ce a fost adăugat de către

Mahomed și alții reprezintă aspecte imorale și deficitare sistemului teologic islamic.

Ultima parte a capitolului a adus în față câteva aspecte actuale ale problematicii raportului dintre morala biblică și cea coranică. În contextul european actual, după cum am prezentat, dialogul creștino-islamic este în plină desfășurare și se caută perspective de a stabili un echilibru social și de a oferi paradigme de bună conviețuire. Am ales să atragem atenția și asupra misiunii părintelui Andrei Scrima în spațiul islamic prin abordarea unei metode de apropiere și de înțelegere altruistă a musulmanilor și a tradiției lor religioase. În ideea de a exploata religia pentru etica socială asumată pe care aceasta o propune și în contextul globalizării contemporane, am vorbit și de proiectul eticii planetare care încearcă să ofere un model etic global ce ar putea fi receptat de orice tradiție religioasă. Ne-am manifestat scepticismul cu privire la acest demers inițiat de teologul Hans Küng, însă am ales să prezentăm intențiile proiectului în ideea în care islamul se revendică ca o religie universală care va cucerii lumea, iar creștinismul este, de fapt, o religie universală a iubirii, a păcii și a desăvârșirii morale.

Considerăm că în urma celor prezentate vizavi de raportul dintre morala biblică și morala coranică, se poate lesne observa caracterul superior al moralei creștine față de morala islamică. Iar acest lucru nu ține în mod neapărat de efectele pe care textul sacru le poate produce în viața duhovnicească a unui credincios anume sau în viața publică a societății, ci, mai degrabă, se poate observa din felul în care morala creștină împlinește persoana în ființialitatea sa, în ontologia sa umană. Cartea sfântă, ce cuprinde reguli, exemple și narațiuni metaforice care printr-o hermeneutică asumată nasc trăiri, emoții și predispoziții spre acțiunea morală, nu este completă și nu se poate desăvârși fără legătura vie și dinamică cu izvorul ei. Coranul este cartea pe care Allah a lăsat-o credincioșilor săi și care le rămâne ghidul de conduită spirituală și morală în viață. Biblia este cartea

izvorâtă din sânul tradiției și al Bisericii vii și rămâne o autoritate morală numai în raport cu persoana Fiului lui Dumnezeu, a Mântuitorului Iisus Hristos, Care este El Însuși Cuvântul vieții.

Astfel morala biblică nu este caracterizată, din punct de vedere moral, de un anumit context socio-istoric sau de anumite tendințe stilistice ale Antichității, ci se demonstrează ca fiind cuvântul actual al lui Dumnezeu către lumea Sa. Teologul ortodox și creștinul de rând nu trebuie să creeze o defensivă teologico-culturală a Bibliei în fața ideologiilor distructive contemporane și viitoare, ci trebuie să interacționeze cu cuvântul viu al acesteia prin trăirea unei vieți sacramentale și liturgice și prin comuniunea cu Mântuitorul Iisus Hristos, Logosul divin. Biblia nu este documentul vetust ce cuprinde doar prescripții morale pentru credincioșii din toate timpurile, Biblia prezintă structura existenței umane și articularea gândului lui Dumnezeu pentru capacitățile intelectuale și spirituale ale omului dintotdeauna. Coranul, însă, în accepțiunile teologice musulmane, este cuvântul lui Allah dictat lui Mahomed direct în limba arabă și care rămâne închis în el însuși, neavând puterea de a transforma oamenii din punct de vedere spiritual și de a le oferi prilejul unui dialog direct și deschis cu Dumnezeu. Astfel, pentru credinciosul musulman, Sharia reprezintă îndreptarul vieții morale dintr-o perspectivă legalist-juridică. Biblia, în schimb, rămâne mereu deschisă în mijlocul Bisericii în care s-a dezvoltat și al cărei cap este Hristos Însuși, Logosul divin și Cuvântul vieții.

Prezentarea cuprinsului lucrării (în extenso)

INTRODUCERE

I. BIBLIA SI CORANUL – SURSE ALE ACȚIUNII MORALE

1.1. Creștinismul și Islamul – două religii ale Cărtii

1.1.1. Religia și preceptele morale

1.1.1.1. Raportul dintre religie și morală

1.1.1.2. Necesitatea moralei religioase

1.1.2. Creștinismul oriental și geneza islamului

1.1.2.1. Răspândirea creștinismului în spațiul arab pre-islamic

1.1.2.2. Cetăți și populații arabe încreștinate

1.1.2.3. Iudeo-nazareismul

1.2. Elemente de teologie a textului sacru

1.2.1. Verbalizarea revelației scripturistice. Persoană, limbaj și limbă

1.2.2. Perspectiva biblică și cea coranică asupra originii limbii

1.3. Prezentarea conceptelor de „morală biblică” și „morală coranică”

1.3.1. Raportul dintre scriptură și morală

1.3.1.1. Biblia și morala

1.3.1.2. Coranul și morala

1.3.2. Morala biblică și perspectivele hermeneuticii contemporane

1.3.2.1. Dezvoltarea și sistematizarea conceptului de morală biblică

1.3.2.2. Demersul hermeneutic din perspectiva teologiei morale

1.3.3. Morala coranică și perspectiva juridico-morală

1.3.3.1. Morala coranică și legea morală islamică

1.3.3.2. Exegeza coranică și acțiunile morale

Concluzii

II. „LOGOFANIA INAUGURALĂ” ȘI MODELUL RELIGIOS-MORAL AL „ÎNTEMEIETORULUI”

2.1. Iisus Hristos – Evanghelia întrupată și modelul desăvârșirii morale

2.1.1. Iisus Hristos – Cuvântul Cel din veci al Tatălui

2.1.1.1. *Logosul și creația*

2.1.1.2. *Logosul ioleanic*

2.1.2. Iisus Hristos – modelul desăvârșirii morale

2.1.2.1. *Hristos – principiul moral generator al unei noi lumi*

2.1.2.2. *Hristos – izvorul și sinteza virtuților morale*

2.2. Mahomed și sursele Coranului

2.2.1. Rolul lui Mahomed în islam

2.2.2. Portretul biografic al profetului – între istorie și legendă

2.2.3. Imaginea lui Mahomed în Europa medievală

2.2.4. Legăturile lui Mahomed cu creștinismul

2.2.4.1. *„Profeția” călugărului Bahira*

2.2.4.2. *Waraqā Ibn Nawfal*

2.2.4.3. *Negus-ul din Abisinia (Etiopia)*

2.2.4.4. *Creștinii din Najran*

2.2.5. Mahomed – un pretins analfabet

2.2.6. „Călătoria nocturnă” a profetului Mahomed (zborul lui Mahomed)

Concluzii

III. PARADIGMA MORALEI ÎN TEXTUL BIBILIC ȘI ÎN TEXTUL CORANIC

3.1. Decalogul în Biblie și în Coran – o abordare comparativă

3.1.1. Dimensiunea morală a legii mozaice în creștinism și în islam

3.1.1.1. *Legea morală mozaică în creștinism*

3.1.1.2. *Legea morală mozaică în islam*

3.1.2. Cele zece porunci ca esență a legii morale

- 3.1.2.1. *Porunca I a Decalogului*
- 3.1.2.2. *Porunca a II-a a Decalogului*
- 3.1.2.3. *Porunca a III-a a Decalogului*
- 3.1.2.4. *Porunca a IV-a a Decalogului*
- 3.1.2.5. *Porunca a V-a a Decalogului*
- 3.1.2.6. *Porunca a VI-a a Decalogului*
- 3.1.2.7. *Porunca a VII-a a Decalogului*
- 3.1.2.8. *Porunca a VIII-a a Decalogului*
- 3.1.2.9. *Porunca a IX-a a Decalogului*
- 3.1.2.10. *Porunca a X-a a Decalogului*
- 3.2. „Evanghelia în Coran” – apocrișarea moralei depline**
  - 3.2.1. Interacțiuni, sinteze, aglutinări
    - 3.2.1.1. *„Universul” biblic și „sinteza” coranică*
    - 3.2.1.2. *Literatura biblică și exegeza islamică*
  - 3.2.2. Iisus Hristos în textul Coranului
    - 3.2.2.1. *Imagini coranice ale lui Iisus Hristos*
      - 3.2.2.1.1. *Iisus, fiul Mariei*
      - 3.2.2.1.2. *Iisus, semn divin și profet al poporului*
      - 3.2.2.1.3. *Iisus Mesia*
      - 3.2.2.1.4. *Iisus Hristos – Cuvântul*
    - 3.2.2.2. *Scene coranice din viața lui Iisus*
      - 3.2.2.2.1. *Vestea cea bună adusă Fecioarei Maria*
      - 3.2.2.2.2. *Nașterea lui Iisus*
      - 3.2.2.2.3. *Minunile lui Iisus*
      - 3.2.2.2.4. *Cina sau Masa coborâtă din cer*
      - 3.2.2.2.5. *Răstignirea, moartea și învierea lui Iisus Hristos*

Concluzii

IV. CONVERGENȚE ȘI DIVERGENȚE ÎNTRE MORALA BIBLICĂ ȘI MORALA CORANICĂ

4.1. Aspecte morale biblice și coranice în raportul omului cu Dumnezeu

- 4.1.1. *Ființa binelui și binele moral*

4.1.2. Har, credință și fapte bune

4.1.3. O perspectivă asupra „stâlpilor islamului”

4.1.3.1. *Postirea și postul*

4.1.3.2. *Milostenia*

4.2. Aspecte morale biblice și coranice în raportul omului cu lumea

4.2.1. Atitudinea față de aproapele

4.2.2. Sfaturile evanghelice

4.2.3. Instituția familiei

4.3. Atitudini patristice față de morala coranică și față de islam

4.3.1. Sfântul Ioan Damaschin

4.3.1.1. *Contextul biografic*

4.3.1.2. *Atitudinea față de morala islamică*

4.3.2. Theodor Abū Qurrah

4.3.2.1. *Contextul biografic*

4.3.2.2. *Atitudinea față de morala islamică*

4.3.3. Manuel al II-lea Paleologul

4.3.3.1. *Contextul biografic*

4.3.3.2. *Atitudinea față de morala islamică*

4.4. Orientări și perspective actuale în problematica raportului dintre morala biblică și morala coranică

4.4.1. Aspecte ale dialogului interreligios creștino-islamic contemporan

4.4.1.1. *Dialogul interreligios dintre creștini și musulmani*

4.4.1.2. *Perspectiva teologică a părintelui Andrei Scrima și „întâlnirea religiilor”*

4.4.2. Morala religioasă spre o „etică planetară”? Implicații, contexte, pretexte

4.4.2.1. *Rădăcini și fundamente biblice și coranice în documente constituționale*

4.4.2.1.1. *Cazul Europei post-creștine*

4.4.2.1.2. *Cazul Orientului islamic*

*4.4.2.2. Morala biblică versus morala coranică în contextul
unei etici planetare*

Concluzii

CONCLUZII FINALE

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie selectivă

(lucrarea in extenso conține 605 trimiteri bibliografice)

I. Literatură primară

Ediții biblice

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002.
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.
3. *Noul Testament. Apocalipsa lui Ioan*, ediția a II-a, traducere inedită și comentariu de Cristian Bădiliță, București, Editura Vreamea, 2015.
4. *Noul Testament. Evanghelia după Ioan*, ediție bilingvă, introducere, traducere, comentariu și note patristice de Cristian Bădiliță, București, Editura Curtea Veche, 2010.
5. *Septuaginta: Psalmii, Odele, Proverbele, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor*, traducere de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Florica Bechet, Monica Broșteanu, Ioana Costa, Marius David Cruceru, Cristian Gașpar, Eugen Munteanu, Ion Pătrulescu, București – Iași, Editura Polirom, 2006.

Apocrife

1. *** *Acta Aposotolorum Apocrypha*, ed. R. A. Lipsius and M. Bonnet, Hildesheim - New York, Georg Olms, 1972.
2. „Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului”, în *Evangheliile apocrife*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Cristian Bădiliță, București, Editura Humanitas, 1996.
3. „Evanghelia lui Pseudo-Toma (2, 1-5)”, în *Evangheliile apocrife*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Cristian Bădiliță, București, Editura Humanitas, 1996.

4. „Évangile du Pseudo-Matthieu”, în Charles Michel, *Évangiles apocryphes*, vol. I, deuxième édition, Paris, Auguste Picard Editeur, 1924.
5. DE SUAREZ, Philippe, *L'évangile selon Thomas*, Montélimar, 1974.

Ediții coranice

1. *Coranul*, traducere după originalul arabic, însoțită de o introducere de Silvestru Octavian Isopescu, Cernăuți, s.n., 1912.
2. *Coranul cel sfânt. Traducerea sensurilor și comentarii*, ediția I, traducerea și editarea, realizată de Asociația Studenților Musulmani din România, s.l., s.n., 1997.
3. *Coran. Ultima carte sfântă*, traducere și note explicative de Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Paideia, 2003.

Lucrări patristice

1. *** *A treatise on the veneration of the holy icons written in arabic by Theodore Abū Qurrah, bishop of Harrān (C.755-C.830 A.D.)*, transl. into english, with introduction and notes by Sidney H. Griffith, Leuven, Peeters Publishing, 1997.
2. Sfântul ATANASIE CEL MARE, „Cuvânt împotriva elinilor”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. XV, traducere din grecește, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.
3. Sfântul ATANASIE CEL MARE, „Tratat despre întruparea Cuvântului și despre arătarea Lui nouă prin lege”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. XV, traducere din grecește, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.

4. Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, „Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. LXI, traducere, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000.
5. DAMASCÈNE, Jean, „Écrits sur l’Islam”, în *Sources chrétiennes*, prezentare, comentarii și traducere de Raymond le Coz, Paris, Les Éditions du Cerf, 1992.
6. GRÉGOIRE DE NYSSE, „Contre Eunome I”, 147-691, în *Sources Chrétiennes*, nr. 524, text grec de W. Jaeger, traducere, note și index de Raymond Winling, Paris, Les Éditions du Cerf, 2010.
7. GRÉGOIRE DE NYSSE, „Contre Eunome II”, în *Sources Chrétiennes*, nr. 551, text grec de W. Jaeger, traducere, note și index de Raymond Winling, Paris, Les Éditions du Cerf, 2013.
8. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, „Marele cuvânt catehetic”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. XXX, traducere în românește de pr. prof. Teodor Bodogae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982.
9. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, „Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. XXIX, traducere de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae și pr. Ioan Buga, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982.
10. ORIGEN, „Contra lui Celsus (I, 28)”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. IX, studiu introductiv, traducere și note de pr. prof. Teodor Bodogae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984.
11. Manuel II PALÉOLOGUE, „Entretiens avec un musulman. 7e Controverse”, introduction, texte critique, traduction et notes par Théodore Khoury, col. *Sources chrétiennes*, nr. 115, Paris, Les Editions du Cerf, 1966.

12. DE RIBODIMENTI, Anselmi, „Epistola ad Manassem Archiepiscopum Remensem. De expeditione Hierosolymitana”, în J.-P. MIGNE, *Patrologiae. Epistole et Diplomata*, Seu Petit Montrouge, 1854.
13. Sfântul VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, traducere și note de pr. Dumitru Fecioru, București, Editura Sofia, 2004.

II. Literatură secundară

Dicționare, enciclopedii, manuale

1. ABU QURRA, Theodore [أبي قرة], în Moustafa Chouémi, Charles Pellat, *Dictionnaire arabe-français-anglais*, Paris, Maisonneuve et Larose, 1964.
2. BLAGA, Lucian, *Curs de filosofia religiei*, Alba Iulia - Paris, Editura Fronde, 1994.
3. CHIFĂR, Nicolae, *Istoria Creștinismului*, volumul I, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2007.
4. *** *Curs de Teologie Morală sau lecțiuni de Morală creștină*, edițiunea II, București, Tipografia „Jockey-Club” Ion C. Văcărescu, 1921.
5. *** *Dicționar enciclopedic al Bibliei*, transpunere românească de Dan Slușanschi, București, Editura Humanitas, 1999.
6. *** *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, București, Editura Arc-Gunivas, 2007.
7. FILORAMO, Giovanni (coord.), *Istoria Religiilor. Vol. III: Religiile dualiste. Islamul*, traducere de Hanibal Stănciulescu, Iași, Editura Polirom, 2009.
8. JANKÉLÉVITCH, Vladimir, *Curs de filozofie morală*, text stabilit, adnotat și prefațat de Françoise Schwab, traducere de Adrian Șerban, Iași, Editura Polirom, 2011.
9. MANTZARIDIS, Georgios, *Morala creștină. II: Omul și Dumnezeu, Omul și semenul, Poziționări și perspective*

- existențiale și bioetice*, traducere de diac. Cornel Constantin Coman, București, Editura Bizantină, 2006.
10. MIRCEA, Ioan, *Dicționar al Noului Testament. A-Z*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995.
  11. MLADIN, Nicolae, Orest BUCEVSCI, Constantin PAVEL, Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. I, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2003.
  12. MUNTEANU, Eugen, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom, 2005.
  13. Sfântul NECTARIE DE LA EGHINA, *Morala creștină*, traducere din neogreacă de Laura Enache, studiu introductiv de Constantin I. Cornarachi, traducere în limba română de Diana Cărburean, Iași, Editura Doxologia, 2013.
  14. RĂMUREANU, Ioan, Milan ȘESAN, Teodor BODOGAE, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, București, 1987.
  15. REMETE, George, *Dogmatica Ortodoxă*, ediția a treia revăzută și adăugită, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2000.
  16. SAUSSURE DE SAUSSURE, Ferdinand, *Curs de lingvistică generală*, traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Editura Polirom, 1998.
  17. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumul II, ediția a III-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003.
  18. *** *The Religions Book. Big ideas simply explained*, New-York, DK Publishing, 2013.
  19. ZĂGREAN, Ioan, *Morala creștină. Manual pentru Seminarile Teologice*, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2002.

Cărți

1. ABDUL-RAUF, Muhammad, *Marriage in Islam*, s.l., Al Saadawi Publications, 1995.
2. ACHIMESCU, Nicolae, *Religii în dialog*, Iași, Editura Trinitas, 2006.
3. AGI, Marc (ed.), *Islam et droits de l'Homme*, Paris, éditions des idées et des hommes, 2007.
4. AHMED, Leila, *Women and Gender in Islam*, New Haven, Yale University Press, 1992.
5. ALETTI, Jean NOËL, *et alii, Bible et sciences des religions. Judaïsme, christianisme, islam*, Namur – Bruxelles, Presses Universitaires de Namur – Éditions Lessius, 2005.
6. AMANAT, Abbas, Frank GRIFFEL (eds.), *Sharia. Islamic Law in the contemporary context*, s.l., Stanford University Press, 2007.
7. ANDRAE, Tor, *Les Origines de l'islam et le christianisme*, Paris, Adrien-Maison-Neuve, 1955.
8. ANDRUTSOS, Hristu, *Sistem de morală*, traducere din grecește de dr. Ioan Lancrănjan și prof. Ermis Mudopuolos, Sibiu, Tiparul Tipografie Arhidiecezane, 1947.
9. ANGHELESCU, Nadia, *Introducere în islam*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași, Polirom, 2004.
10. ARNALDEZ, Roger, *Les sciences coraniques. Grammaire, droit, théologie et mystique*, Paris, Librairie Pphilosophique, 2005.
11. AZZI, Joseph, *Le Prêtre et le Prophète: aux sources du Coran*, traducere din arabă de Salina Morsy, Paris, Maisonneuve et Larose, 2001.
12. BADEA-GUÉRITÉE, Iulia, Alexandru OJICĂ (coord.), *Dialogul religiilor în Europa unită*, Iași, Editura Adenium, 2015.
13. VON BALTHASAR, Hans Urs, *Cuvânt și taină la Origen*, traducere din limba franceză de Marius Boldor și Alin Tat, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2007.

14. Basetti-Sani, Giulio, *The Koran in the light of Christ. A Christian Interpretation of the Sacred Book of Islam*, Chicago-Illinois, Franciscan Herald Press, 1977.
15. Bell, Richard, *The Origin of Islam in its Christian environment*, London, Macmillan & Co., 1926.
16. Benkheira, Mohammed Hocine, *Islam et interdits alimentaires. Juguler l'animalité*, Paris, Presses Universitaires de France, 2000.
17. Bergson, Henri, *Cele două sensuri ale religiei și moralei*, traducere și studiu introductiv de Diana Morărașu, Iași, Editura Institutul European, 1992.
18. Bonhoeffer, Dietrich, *Le prix de la grâce*, Paris-Genève, Les Éditions du Cerf-Labor et Fides, 1985.
19. Blachère, Régis, *Introduction au Coran*, Paris, Maisonneuve et Larose, 1991.
20. Idem, *Le Problème de Mahomet*, Paris, PUF, 1952.
21. Bouamrane, Chikh, Louis Gardet, *Panorama de la pensée islamique*, Paris, Editura Sindbad, 1984.
22. Bowker, John, *The Message and the Book. Sacred Texts of the World's Religions*, s.l., Yale University Press, 2012.
23. Braun, François-Marie, *Morale et mystique à l'école de Saint Jean*, Paris, s.n., 1967.
24. Breck, John, *Cum citim Sfânta Scriptură? Despre structura limbajului biblic*, traducere de Ioana Tămăian, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2018.
25. Idem, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, traducere de Ioana Tămăian, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2003.
26. Bria, Ion, „Spre plinirea Evangheliei”. *Dincolo de apărarea Ortodoxiei: exegeza și transmiterea Tradiției*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002.

27. BROȘTEANU, Monica, *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, prefață de Nadia Anghelescu, Iași, Editura Polirom, 2005.
28. BROWN, Daniel W., *A New Introduction to Islam*, s.l., Wiley-Blackwell, 2003.
29. BRUSANOWSKI, Paul, *Religie și stat în islam. De la teocrația medineză instituită de Muhammad la Frăția musulmană din perioada interbelică*, București, Editura Herald, 2009.
30. BURCKHARDT, Titus, *Doctrinile esoterice ale Islamului*, traducere din franceză de Teodoru Chiondea, București, Editura Herald, 2008.
31. CARIMOKAN, Sahaja, *Muhammad and the People of the Book*, s.l., Xlibris Corporation, 2010.
32. CATHERWOOD, Christopher, *A God divided. Understanding the differences between Islam, Christianity and Judaism*, Paris-Eastbourne, Victor Publishing, 2007.
33. CHABBI, Jacqueline, *Le Coran décrypté. Figures bibliques en Arabie*, Paris, Fayard, 2008.
34. CHARLES, Raymond, *L'âme musulmane*, Paris, Flammarion, 1958.
35. COLLANGE, Jean-François, *De Jésus à Paul, l'éthique du Nouveau Testament*, Genève, Labor et Fides, 1980.
36. *** Comisia Biblică Pontificală, *Biblia și morala. Rădăcinile biblice ale acțiunii creștine*, traducere de pr. dr. Mihai Pătrașcu, Iași, Editura Sapientia, 2013.
37. CRONE, Patricia, *From Kavād to al-Ghazālī. Religion, Law and Political Thought in the Near East, c. 600 – c. 1100*, Ashgate Variorum, 2001.
38. CROOK, Roger H., *An introduction to Christian ethics*, New Jersey, Person Prentince Hall, 2007.

39. DANIÉLOU, Jean, *Biserica primară (De la origini până la sfârșitul secolului al treilea)*, traducere din limba franceză de George Scrima, București, Editura Herald, 2008.
40. DELMAIRE, Danielle, Geneviève GOBILLOT (coord.), *Exégèse et critique des textes sacrés. Judaïsme. Christianisme. Islam*, Paris, Hier et Aujord'hui, 2007.
41. DESCAMPS, Albert, *La morale des synoptiques*, Paris, 1950.
42. DIF, Malika, *Les épouses du prophète*, Tawhid, 2004.
43. DYRNESS, William, *Themes in Old Testament Theology*, Illinois, IVP Academic - Pater Noster Press, 1977.
44. DRAZ, Mohammad Abdallah, *Initiation au Coran*, Paris, Beauchesne, 2005.
45. IDEM, *La morale du Coran*, Paris, Editions Arrissala, 2002.
46. EVDOKIMOV, Paul, *Une vision orthodoxe de la théologie morale. Dieu dans la vie des hommes*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2009.
47. FERRY, Jean-Marc, *L'Éthique reconstructive*, Paris, Éditions du Cerf, 1996.
48. FLOROVSKY, Georges, *Biblie, Biserică, Tradiție. O perspectivă ortodoxă*, traducere din limba engleză de Radu Teodorescu, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2016.
49. FUCHS, Josef, *Le droit naturel. Essai théologique*, Tournai, Desclée, 1960.
50. GAGNIER, Jean, *La Vie de Mahomet*, Amsterdam, Wetsteins & Smith, s.a.
51. GALLEZ, Edouard-Marie, *Le messie et son prophète. Aux origines de l'Islam*, Tome I: De Qumrân à Muhammad, Tome II: Du Muhammad des Califes au Muhammad de l'histoire, Paris, Editions des Paris, 2005.
52. GNILKA, Joachim, *Qui sont les chrétiens du Coran? (Die Nazarener und der Koran. Eine Spurensuche)*, Paris, Les Editions du Cerf/Médiaspaul, 2008.

53. GOLDZIHNER, Ignaz, *Le dogme et la loi de l'Islam*, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1958.
54. GRIFFITHS, Paul J., *Religious Reading. The place of reading in the practice of religion*, New York, Oxford University Press, 1999.
55. *** Group de Recherche Islamo-Chrétien, *Ces Écritures qui nous questionnent. La Bible & Le Coran*, Paris, Editions de Centurion, 1987.
56. GUZZETTI, Cherubino Mario, *Bibbia e Corano. Un confronto sinottico*, Milano, Edizioni San Paolo, 1995.
57. HADDAD, Rachid, *La Trinité divine chez les théologiens arabes. 750-1050*, Paris, Beauchesne Éditeur, 1985.
58. HARINGTON, Daniel S.J., James KEENAN S.J., *Jesus and Virtue Ethics. Building Bridges Between New Testament and Moral Theology*, Lanham, Sheed & Ward, 2002.
59. HAUERWAS, Stanley, *A community of character. Toward a constructive christian social ethic*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1981.
60. HAYEK, Michel, *Le Christ de l'islam*, Paris, Editions du Seuil, 1959.
61. HAYS, Richard B., *The Moral Vision of the New Testament. A Contemporary Introduction to New Testament Ethics*, New York, HarperCollins, 1996.
62. HIMCINSCHI, Mihai, *Misiune și dialog. Ontologia misionară a Bisericii din perspectiva dialogului interreligios*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2003.
63. ICĂ JR., Ioan I., *Canonul Ortodoxiei I. Canonul apostolic al primelor secole*, Sibiu, Editura Deisis, 2008.
64. ICĂ JR., Ioan I., MARANI Germano, *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente, documente, analize, perspective*, Sibiu, Editura Deisis, 2002.

65. ILOAIE, Ștefan, *Morala creștină și etica seculară. O întâlnire necesară*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009.
66. † IRINEU, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Cu Hristos pe calea vieții*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2011.
67. IRVING, Washington, *Viața lui Mahomed*, traducere de Oana Popescu-Hrițcu, ediție, studiu introductiv și table cronologice de Dumitru Dorobăț, Iași, Editura Institutul European, 1998.
68. Sfântul IUSTIN POPOVICI, *Omul și Dumnezeu-Om. Abisurile, și culmile filosofiei*, studiu introductiv și traducere de pr. prof. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., prefață de pr. prof. Ioannis N. Karmiris, postfață de Panayotis Nellas, București, Editura Sophia - Editura Cartea Ortodoxă, 2010.
69. JOMIER, Jacques, *Bible et Coran*, Paris, Éditions du Cerf, 1959.
70. IDEM, *Les grands thèmes du Coran*, Paris, Éditions du Centurion, 1978.
71. JOURDAIN, François, *La Bible face au Coran. Les vrais fondement de l'islam*, Paris, Éditions de l'œuvre, 2011.
72. JOUSSE, Marcel, *La Manducation de la parole (L'Anthropologie du geste, II)*, Paris, Gallimard, 1975.
73. JURCAN, Emil, *Lumea religioasă veche. Mesaje antice despre revelația pierdută*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2003.
74. LAGRANGE, Marie-Joseph, *La Morale de l'Évangile. Réflexions sur «Les morales de l'Évangile» de M. A. Bayet*, Paris, Grasset, 1931.
75. MANSON, Thomas Walter, *Ethics and the Gospel*, Michigan, SCM Press, 1960.
76. MANTZARIDIS, Georgios I., *Globalizare și universalitate. Himeră și adevăr*, traducere de preot prof. dr. Vasile Răducă, București, Editura Bizantină, 2002.
77. IDEM, *Le Coran et la Révélation judéo-chrétienne*, vol. I, Paris, Édition Maisonneuve, 1958.

78. IDEM, *Les trois voies de l'Unique*, Paris, Desclée de Brouwer, 1983.
79. MICHAUD, Henri, *Jesus selon le Coran*, Neuchâtel, Delachaux et Niestlé, 1960.
80. MOLDOVAN, Ilie, *Teologia iubirii. În Hristos și în Biserică. Adevărul și frumusețea căsătoriei*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2014.
81. MONNERET, Jean-Luc, *Les grands thèmes du Coran*, préface du Docteur Dalil Boubakeur, Paris, Editions Dervy, 2003.
82. MONTGOMERY WATT, William, *Bell's introduction to the Qur'ān*, Edinburgh, University Press, 1970.
83. IDEM, *Mahomet*, Paris, Payot, 1989.
84. *** *Moral Teachings of Islam*, New York, Altamira Press, 2002.
85. MUHAMAD ALI, Maulana, *L'Islam. La religion de l'humanité*, Dublin, Editura SLAEI, 2012.
86. POPA, Gheorghe, *Lege și iubire. Coordonate biblice și hermeneutice pentru Teologia Morală*, Iași, Editura Trinitas, 2002.
87. POP-BISTRIȚEANUL, Irineu, *Chipul lui Hristos în viața morală a creștinului*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2001.
88. SAHAS, Daniel J., *Sfântul Ioan Damaschinul. Despre islam*, Iași, Editura Doxologia, 2015.
89. SCHACHT, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, Clarendon Press, 1966.
90. SCHNACKENBURG, Rudolf, *Le message moral du Nouveau Testament*, traduit de l'allemand par Francis Schanen, Paris, Édition Xavier Mappus, 1963.
91. SCRIMA, André, *Experiența spirituală și limbajele ei*, traducere din franceză și engleză și note de Anca Manolescu, București, Editura Humanitas, 2008.

92. SOKOLOWSKI, Robert, *Acțiunea morală*, traducere din limba engleză de Ștefan Gugura, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2009.
93. SPICQ, Ceslas, *La Morale du Nouveau Testament*, Paris, Gabalda, 1965.
94. THÉVENOT, Xavier, *Une éthique au risque de l'Évangile*, Paris, Desclée de Brouwer, 1993.
95. THOMASSET, Allain, s.j., *Interpréter et agir. Jalons pour une éthique chrétienne*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2011.
96. TIHAMÉR, Tóth, *Cele zece porunci*, vol. I-II, Iași, Editura Presa Bună, 2006.
97. VLACHOS, Ierótheos, *Dogmatica empirică după învățăturile prin viu grai ale părintelui Ioannis Romanidis. Vol. I: Dogmă – Morală – Revelație*, prezentare critică, traducere din limba greacă de Tatiana Petrache, Iași, Editura Doxologia, 2014.
98. YANNARAS, Christos, *Libertatea moralei*, traducere de Mihai Cantuniari, București, Editura Anastasia, 2004.
99. YOUNG, Frances, *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
100. ZWEMER, Samuel M., *The Moslem Christ*, Cornwall, Diggory Press, 2005.

Studii și articole

1. ACHIMESCU, Nicolae, „Cum este văzut Iisus Hristos în Coran”, în *Universul religios în care trăim*, col. „Media Christiana”, seria „Lumina”, București, Editura Basilica, 2013, p. 406-410.
2. IDEM, „Islamul, a doua mare religie practică în Europa”, în Nicolae ACHIMESCU, *Universul religios în care trăim*, București, Editura Trinitas, 2013, p. 323-326.

3. IDEM, „Secularizarea moralei”, în vol. *Religie, modernitate și postmodernitate*, col. „Media Christiana”, București, Editura Trinitas a Patriarhiei Române, 2013, p. 413-416.
4. ALI AMIR-MOEZZI, Mahommad, „Autour de l’histoire de la rédaction du Coran”, în *Islamochristiana*, 36/2010, Pontificio Instituto di Studi arabi e d’islamistica, p. 139-157.
5. ALI, Abbas J., Robert C. CAMP, Manton GIBBS, „The Ten Commandments Perspective on Power and Authority in Organizations”, în *Journal of Business Ethics*, 26/2000, p. 351-361.
6. ARTUS, Oliver, „Le concept classique de «morale biblique» et les perspectives morales ouvertes par l’exégèse contemporaine”, în *** *Bible et Morale*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2003, p. 19-30.
7. BOGDAPROSTE, Gheorghe, „Cinstirea aproapelui după Decalog”, în *Studii Teologice*, 9-10/1969, p. 699-714.
8. BORDEYNE, Philippe, „Le renouveau biblique de la théologie morale: une fausse simplicité”, în *** *Bible et Morale*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2003, p. 31-50.
9. IDEM, „Les enjeux d’une collaboration”, în *** *Bible et Morale*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2003, p. 7-16.
10. IDEM, „Les promesses d’une collaboration renouvelée entre biblistes et moralistes”, în *** *Bible et Morale*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2003, p. 179-201.
11. BORRMANS, Maurice, „Fondements de l’éthique dans l’Islam”, în Jean-Louis LEUBA (ed.), *Fondements de l’éthique chrétienne*, Paris, Editions du Cerf, 1995, p. 177-198.
12. IDEM, „Morale musulmane, déontologie islamique, Sari’a en situations et «quand la nécessité fait loi»” [Morală musulmană, deontologie islamică, Sharia în situații și „când necesitatea devine lege”], în *Islamochristiana*, 39/2013, p. 129-142.

13. CHÉNO, Rémi, „Prophétie biblique et prophétie coranique”, în *Nouvelle Revue Théologique*, 3/2010, p. 434-447.
14. CHIALDA, Mircea, „Îndatoriri moral-sociale după Decalog”, în *Studii Teologice*, 9-10/1956, p. 603-621.
15. CITEIA, Adriana Claudia, „Shariah – legea sacră și drepturile omului în declarația universală a drepturilor omului în islam” [Shariah – the Sacred Law and the Human Rights in islam], în *Revista Română de Studii Eurasiatice*, 1-2/2007, p. 212-216.
16. GAUCHET, Marcel, „Les ressorts du fondamentalisme islamique”, în *Le Débat*, 3/2015, p. 63-81.
17. HAUERWAS, Stanley, „Scripture as Moral Authority”, în *A Community of Character. Toward a Constructive Christian Social Ethic*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1981, p. 52-64.
18. JURCAN, Emil, „Câteva din cauzele violenței islamului”, în *Violența „în numele lui Dumnezeu”. Un răspuns creștin*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002, p. 263-286.
19. IDEM, „Coranul – argument pentru violență?” în *Violența „în numele lui Dumnezeu”. Un răspuns creștin*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002, p. 431-447
20. MIRCEA, Ioan, „Cele zece porunci, în lumina Noului Testament”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 3-4/1984, p. 175-187.
21. MÜLLER, Denis, „Contribuția etică a religiei în spațiul public francofon”, în Iulia BADEA-GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (coord.), *Dialogul religiilor în Europa unită*, Iași, Editura Adenium, 2015, p. 155-169.
22. PAPANRDEOU, Damaskinos, „Rolul Ortodoxiei în dialogul dintre Creștinism și Islam”, traducere de Ioan Filimon, în *Altarul Reîntregirii*, 2/2014, p. 203-208.
23. PISANI, Emmanuel, „Jésus, Mahomet et l’islam”, în *Cahiers evangiles*, 176/2016, p. 58-63.

24. POP, Irineu, „Chipul lui Hristos în ființa și viața morală a creștinului”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1-2/1987, p. 86-96.
25. IDEM, „Maica Domnului și sfinții îngeri în Coran”, în *Glusul Bisericii*, nr. 1-2/1984, p. 86-93.
26. PRELIPCEANU, Vlad, „Decalogul, lege morală universală și permanentă”, în *Mitropolia Moldovei*, 5/1956, p. 246-258.
27. RAHNER, Karl, „La question d'une éthique existentielle formelle”, în *Écrits théologiques*, 5/1966, p. 143-163.
28. THOMASSET, Alain, „La théologie morale comme triple herméneutique”, în *Revue d'éthique et de théologie morale*, 4/2006, p. 47-70.
29. TOLAN, John, „Anti-Hagiography: Embrico of Mainz's Vita Mahumeti”, în *Journal of Medieval History*, 22-1/1996, p. 25-41.
30. URVOY, Marie-Thérèse, „La morale conjugale dans l'islam”, în *Revue d'éthique et de théologie morale*, 3/2006, p. 9-34.
31. VASILIEV, A. A., „The Iconoclastic Edict of the Caliph Yazid II”, în *Dumbarton Oaks Papers*, 9-10/1956, p. 23-47.
32. Van Der VEKEN, J., „Can the true God be the God of one book? The particularity of religion and the universality of reason”, în J. COPPENS (coord.), *La Notion Biblique de Dieu. Le Dieu de la Bible et le Dieu des philosophes*, Leuven, Editions J. Duculot S.A., Gembloux (Belgique) – Leuven University Press, 1975, p. 431-444.
33. WEISS, Holger, „Zakāt and the Question of Social Welfare. An Introductory Essay on Islamic Economics and Its Implications for Social Welfare”, în *Social welfare in Muslim societies in Africa*, Stockolm, Nordiska Afrikainstitutet, 2002, p. 9-21.
34. WINNAIL, Douglas, „Livres qui ont changé le monde”, în *Le Monde de Demain*, 3/2016, p. 26-39.
35. YANNOULATOS, Anastasios, „Probleme și perspective ale dialogului inter-religios: o viziune ortodoxă răsăriteană”,

traducere de Ioan Filimon, în *Altarul Reîntregirii*, 1/2014, p. 235-245.

III. Surse web

1. AJAMÍ, Dral, „Couper les mains du voleur selon le Coran en Islam”, în *Que dit vraiment le Coran*, consultat la <http://www.alajami.fr/index.php/2018/01/25/amputation-de-la-main-du-voleur-selon-le-coran-et-en-islam/> (accesat la data de 11.02.2019).
2. *** Conciliu Vatican II, *Dei Verbum. Constituția dogmatică despre revelația divină*, Capitolul 23: Îndatorirea apostolică a cercetătorilor, consultat la <https://www.magisteriu.ro/dei-verbum-1965/> (accesat la data la 20.11.2017).
3. GILLIOT, Claude Georges Louis, „Exegesis of the Qu'rān. Classical and Medieval”, in *Middle East and Islamic Studies*, 2002, consultat la https://www.researchgate.net/publication/301588461_Exegesis_of_the_Qur'an_Classical_and_Medieval (accesat la data de 16.04.2017).
4. „L'Etat islamique assassine 28 chrétiens en Libye”, în *Le Monde*, consultat la http://www.lemonde.fr/recherche/?keywords=chretiens+tues&qt=recherche_globale (accesat la data de 19.04.2015).
5. LINGS, Martin, *Muhammad, his life based on the earliest sources*, s.l., The Islamic Texts Society, 1991, consultat la https://www.kalamullah.com/Martin%20Lings/muhammad_martin_Lings.pdf (accesat la data de 12.06.2015).
6. MASUD, Muhammad Khalid, „Zakat in Islamic Law”, consultat la <https://www.academia.edu/4378082/Zakat> (accesat la data de 12.12.2018).
7. *** *Raportul Human Rights Watch*, 2001, consultat la <https://www.hrw.org/legacy>

- /press/2001/04/un_oral12_0405.htm (accesat la data de 17.02.2018).
8. *** *Saudi Arabia: Basic Law of Government*, consultat la <http://www.saudinf.com/main/c541.htm> (accesat la data de 25.01.2015).
  9. SHALTOOT, Mahmood, „Temporary Marriage in Islam”, în *Al-Sha'ab newspaper*, consultat la <https://www.al-islam.org/shiite-encyclopedia-ahlul-bayt-dilp-team/temporary-marriage-islam-part-8-some-frequently-asked> (accesat la data de 24.02.2019).
  10. TISDAL, Clair, *The original sources of The Qu'ran*, consultat la <http://www.answering-islam.org/Books/Tisdall/Sources/> (accesat la data de 24.03.2014).